

Threats of Emerging Terrorist Groups to the National Security of the Islamic Republic of Iran in the Last Decade

Alireza. Hasani Foladvand¹, Nader. Pourakhond Darzi^{2*}

¹ PhD Student, Department of Political Science, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran

² Assistant Professor, Department of Political Science, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran

* Corresponding author email address: nader1353@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Hasani Foladvand, A., & Pourakhond Darzi, N. (2025). Threats of Emerging Terrorist Groups to the National Security of the Islamic Republic of Iran in the Last Decade. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(3), 1-19.

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

During recent decades, the country has faced unrest, and the system, through continuous and multilateral efforts, has managed these incidents. Unfortunately, within the framework of security governance, these activities have been neglected and neither identified nor enumerated, which constitutes the problem addressed by this research. Today, in all countries—even in developed ones—disagreements and conflicts between the government and the people are commonplace. However, the crucial point is how opposition is expressed, demands are voiced, crises are managed, and how the system decides and responds to these demands. If the recent riots and unrest are examined from the perspective of the types of actors involved, one encounters various groups of actors, each motivated by specific objectives and employing particular methods. Nevertheless, the interplay and complexity among different variables—alongside driving factors and provocative elements—have transformed the actors' actions from parallel endeavors into convergence, synergy, and cohesion, ultimately positioning them in conflict with the system's values and structures. A proper understanding of the demands, objectives, and methods of each group of actors can assist decision-makers in selecting appropriate responses—whether to address legitimate demands correctly and logically or to confront and counter illegitimate excesses.

Keywords: *Social Unrest, Threats, Emerging Terrorist Groups, National Security*

EXTENDED ABSTRACT

In recent years, the emergence of new terrorist groups has posed a significant threat to national security in the Islamic Republic of Iran. These groups operate in a complex geopolitical landscape where domestic, regional, and international factors converge to shape the patterns of extremism and violence. The present study investigates the structural and ideological dynamics of these emerging terrorist groups, their recruitment strategies, and the broader implications for national security. The theoretical framework of this study is based on an integrated approach that considers psychological, social, economic, cultural, and political factors contributing to the rise of terrorism. The analysis suggests that while terrorism has traditionally been perceived as a reaction to foreign intervention or economic deprivation, contemporary terrorist organizations leverage ideological narratives and digital platforms to recruit members across diverse demographic backgrounds (Poursaid, 2014). Moreover, the study highlights that terrorism today is no longer a localized phenomenon but an outcome of transnational networks that sustain insurgency through funding, training, and ideological dissemination.

From a psychological perspective, research indicates that terrorist groups exploit feelings of social alienation, personal grievances, and identity crises to recruit members (Karimi Malah & Garshabi, 2017). Individuals who perceive themselves as victims of marginalization or oppression often seek validation and a sense of belonging through radical organizations. This phenomenon is particularly evident among young recruits who experience socio-political disillusionment and a lack of upward mobility in their societies. Moreover, ideological radicalization often occurs in stages, beginning with exposure to extremist content online, progressing through ideological mentorship, and culminating in direct participation in terrorist activities. The study emphasizes that governments must implement counter-radicalization programs that address the psychological vulnerabilities exploited by terrorist organizations (Ali, 2017). Preventative measures such as community engagement, educational reforms, and mental health interventions can play a crucial role in mitigating the appeal of extremist ideologies.

At the societal level, terrorism is closely linked to ethnic and sectarian divisions that exacerbate conflict and weaken national cohesion. In the case of Iran, emerging terrorist groups have sought to exploit historical grievances among ethnic minorities to fuel separatist movements and insurgency. Previous studies have demonstrated that ethnic conflicts often serve as catalysts for terrorist recruitment, particularly in regions where governmental control is weak and socio-economic disparities are pronounced (Amiri & Alifallah Nejad, 2016). Terrorist organizations capitalize on these divisions by portraying themselves as defenders of marginalized communities against state oppression. This strategic framing not only enhances their legitimacy but also enables them to gain local support for their operations. The findings suggest that fostering national unity through inclusive governance, equitable economic policies, and interethnic dialogue can serve as effective countermeasures against terrorist propaganda.

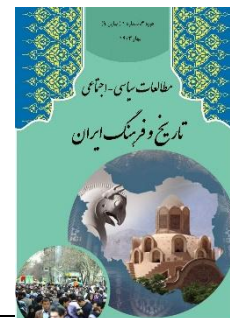
The economic dimension of terrorism is another critical factor in understanding the proliferation of extremist groups. Economic deprivation, unemployment, and financial instability create fertile ground for terrorist recruitment, as individuals facing economic hardships are more susceptible to radicalization. The study explores how terrorist organizations exploit economic vulnerabilities by offering financial incentives, employment opportunities, and social welfare programs to recruit new members. Empirical evidence suggests that poverty alone does not drive terrorism, but rather the combination of economic inequality and perceived injustice fuels violent extremism (Esposito, 2015). Additionally, the research highlights the role of illicit economies in sustaining terrorist networks. Drug trafficking, arms smuggling,

and money laundering provide terrorist groups with substantial financial resources to fund their operations. To counter this threat, governments must implement economic development programs, job creation initiatives, and financial intelligence mechanisms to disrupt the financial supply chains of terrorist organizations.

From a cultural and ideological standpoint, global trends such as digital radicalization and religious extremism have transformed the landscape of terrorism. The rise of social media and encrypted messaging platforms has enabled terrorist groups to disseminate propaganda, recruit members, and coordinate attacks with unprecedented efficiency. The study underscores the importance of media literacy and digital counter-narratives in combating online radicalization (Todenhofer, 2016). Furthermore, the ideological foundations of extremist groups often draw from radical interpretations of religious texts, which necessitate scholarly engagement and theological counter-arguments to challenge extremist narratives. The findings suggest that religious institutions, scholars, and policymakers must collaborate to promote moderate interpretations of faith that reject violence and extremism. By fostering a culture of critical thinking and religious tolerance, societies can build resilience against the ideological influence of terrorist organizations.

At the political level, the study examines how regional power dynamics and foreign interventions influence the emergence and expansion of terrorist groups. Geopolitical rivalries, proxy conflicts, and state-sponsored terrorism have contributed to the proliferation of extremist movements in the Middle East. The research highlights how foreign policies, particularly those involving military interventions and regime change operations, have often had unintended consequences that exacerbate instability and terrorism (Atwan, 2016). The study also addresses the role of weak governance and political repression in fostering terrorism. Authoritarian regimes that suppress political dissent and civil liberties inadvertently drive opposition movements underground, where they become more susceptible to radicalization. The research suggests that democratic governance, political inclusion, and diplomatic conflict resolution strategies are essential for mitigating the conditions that give rise to terrorism. By fostering political participation and addressing grievances through nonviolent means, governments can reduce the appeal of terrorist organizations.

In conclusion, the study presents a multidimensional analysis of the threats posed by emerging terrorist groups to the national security of Iran. By examining the psychological, social, economic, cultural, and political factors that contribute to terrorism, the research provides a comprehensive understanding of the mechanisms through which extremist organizations operate. The findings emphasize the need for a holistic counterterrorism strategy that combines security measures with socio-economic and ideological interventions. Preventing radicalization, disrupting terrorist networks, and addressing the root causes of extremism require coordinated efforts at the national and international levels. Ultimately, the success of counterterrorism policies depends on their ability to balance security concerns with human rights and democratic principles, ensuring that efforts to combat terrorism do not inadvertently undermine the very values they seek to protect.

تهدیدات گروه‌های نوظهور تروریستی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه اخیر

علی‌رضا حسنی فولادوند^۱، نادر پوراخوند درزی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: nader1353@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

حسنی فولادوند، علی‌رضا، و پوراخوند درزی، نادر. (۱۴۰۴). تهدیدات گروه‌های نوظهور تروریستی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه اخیر. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴(۳)، ۱۹-۱.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

در خلال دهه‌های اخیر کشور با ناآرامی‌هایی مواجه شده است و نظام با تلاش‌های مستمر و چندجانبه، آن‌ها را مدیریت کرده است. متأسفانه این فعالیت‌ها در قالب حکمرانی امنیتی، مورد بی‌توجهی قرار گرفته و شناسایی و احصا نگردیده‌اند که این مطلب، مسئله این پژوهش است. امروزه در همه کشورها، حتی در کشورهای توسعه یافته، اختلاف نظر و تعارض میان حکومت و مردم امری شایع است. اما نکته مهم در این بین، چگونگی ابراز مخالفت، بیان خواسته‌ها، شیوه مدیریت بحران و نحوه تصمیم‌گیری و پاسخگویی سیستم به مطالبات است. اگر اغتشاشات و ناآرامی‌های اخیر را از منظر نوع بازیگران مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهیم، با گروه‌های مختلفی از بازیگرانی مواجه هستیم که هر کدام با انگیزه، هدف و روش خاص خود وارد میدان شده بودند، اما ارتباط و پیچیدگی میان متغیرهای گوناگون در کنار عوامل پیشران و عناصر تحریک کننده، کنش‌های بازیگران را از موازیت به سمت تراکم، هم‌افزایی و انسجام و در نهایت در مسیر تعارض با ارزش‌ها و ساختارهای نظام قرار داد. شناخت صحیح خواسته‌ها، اهداف و روش‌های هر گروه از بازیگران می‌تواند به تصمیم‌گیری در انتخاب عکس‌العمل مناسب در پاسخگویی صحیح و منطقی به مطالبات مشروع، و یا برخورد و مقابله با زیاده‌خواهی‌های نامشروع کمک نماید.

کلیدواژگان: ناآرامی اجتماعی، تهدیدات، گروه‌های نوظهور تروریستی، امنیت ملی

مقدمه

حفظ امنيت، ثبات و نظم در کشور که مرهون عنايت الهى، رهبرى داهيانه مقام معظم رهبرى و پيوستگى مردم و نظام است، نشانه وجود و کاربست حکمرانى امنيتى قابل قبول در کشور است. براى شناخت حکمرانى امنيتى در کشور، يکى از پرسش‌هاى مطرح در خصوص ناآرامى‌هاى اخير در کشور اين است که چگونه و با چه سازوکارى نارضايتى‌ها و مطالبات در سطح اجتماع که عمدتاً جنبه اقتصادى داشت، تبديل به کنش اعتراضى جمعى و در نهايت ناآرامى خيابانى شد؟ در جامعه‌شناسى جنبش‌هاى اجتماعى اين پرسش اين گونه مطرح مى‌شود که در چه صورت نارضايتى‌هاى اجتماعى به جنبش‌هاى اجتماعى تبديل مى‌شوند و جنبش‌هاى اجتماعى از مرحله کردار مقاومت و اعتراض اجتماعى، وارد مرحله شکل دهى به نوعى بحران سياسى عام و فراگير براى حکومت شده و نوعى همبستگى و به هم پيوستگى را در کليت جامعه جنبشى تجربه مى‌کنند؟ پاسخ به اين پرسش براى نظام‌هاى سياسى و نهادهاى متولى مديريت و مقابله با بحران‌هاى سياسى بسيار حياتى است تا آن‌ها با درک درست و بهنگام اين سازوکارها بتوانند از تکميل اين فرايند يا چرخه ممانعت و پيش‌گيرى کرده و مانع گذر از يک مرحله به مرحله بعدى شوند. در واقع، در شرايط بحران سياسى، زمان‌بندى‌هاى غالب بر کردارهاى مقاومت و اعتراضات مختلف اجتماعى، اعم از اعتصاب، اعتراض، راه‌پيمايى، شعارنويسى، تحصن و غيره که على‌الاصول هر يک زمان‌بندى خاص خود را دارند، به نوعى هم‌زمانى مى‌رسند و به بحرانى مى‌انجامند که بدین ترتيب حوزه‌هاى مختلف اجتماعى را در جامعه جنبشى، درگير خويش مى‌کنند. کلید پيش‌گيرى از بروز اين بحران، جلوگيرى از اين هم‌زمانى است.

گروه‌هاى معاند بخش کوچکى از جمعيت را در ميان معترضين شامل مى‌شدند، اما بيشتريين خشونت‌ها و تخریب‌ها از سوى اين افراد صورت گرفت. مبارزه ايدئولوژيک و حمله مستقيم به اصول اساسى نظام جمهورى اسلامى با هدف تغييرات بنيادين و يا پايان بخشيدن به نظام از سوى اين گروه‌ها صورت مى‌گيرد. نبرد مسلحانه، خشونت، ترور و انتحار و ايجاد فضاى رعب و وحشت از روش‌هاى مورد استفاده اين گروه هاست. هر چند ايدئولوژى بدیل از سوى هر کدام از اين گروه‌ها در بسيارى از موارد با يکديگر در تعارض جدی است، اما همگى در مبارزه با جمهورى اسلامى متفق القول هستند. نکته قابل توجه، حمايت دولت‌هاى خارجى و استکبار جهانى از اين گروه هاست و با تزريق پول و امکانات، پوشش رسانه‌اى و فشار بين‌المللى هر روز بيش از پيش مورد تفقد قرار مى‌گيرند. هرچند آگاهى بخشى به جامعه مى‌تواند مانع عضوگيرى اين افراد گردد و يا بخشى از بدنه اين گروهک‌ها را به دامان جامعه برگرداند اما در مورد کادر اصلى اين گروهک‌ها لزوم برخورد جدی احساس مى‌شود. «باس» استدلال مى‌کند که هر چند سطوح پايين مجازات، مانع از تجاوز يا تهاجم نمى‌شود، اثرات بازدارندگى سطوح بالای مجازات موجب جلوگيرى از تجاوز شده و منجر به عقب نشينى مى‌شود. زيرا در سطوح بالای فشار، افراد نمى‌توانند خشونت نشان دهند چون هزينه اين ابراز خشونت، براى آن‌ها خيلى سنگين تمام مى‌شود. وقتى مجازات مورد انتظار آن قدر قوى نيست که مانع بروز خشونت شود، انگيزه کافى براى ابراز خشونت وجود دارد. بنابراين برخورد قضايى جدی و سريع با اين عوامل و گروهک‌ها مى‌تواند هزينه انجام اقدامات خرابکارانه را براى آن‌ها بالا ببرد و مانع از اجراى فعاليتشان گردد.

عوامل مؤثر در فرايند امنيتى شدن ناآرامى‌هاى اجتماعى

بر مبنای ادبيات راهبردى، چالش کشورها از جمله ج.ا.ا. ايران در عرصه داخلى، آسیب‌هاى ناشى از ضعف درونى و در عرصه بيرونى، تهديدات هستند. آسیب‌هاى درونى از عوامل اصلى تحريك و فعال سازى تهديد بيرونى است؛ از اين رو داراى اهميت به سزايى مى‌باشد. در عرصه داخلى، عوامل و آسیب‌هاى گوناگونى مى‌توانند موجد ناامنى باشند. اشکالات کارکردى در عرصه‌هاى اقتصادى، اجتماعى و... و در مجموع ضعف در کارآمدی نظام مى‌تواند بستر ساز آسیب‌ها و چالش‌هاى امنيتى باشد. بررسى‌ها نشان مى‌دهد پويابى اجتماعى و موقعيت‌هاى سياست

گذاری در مقیاس وسیع باعث گسترش و شیوع ناآرامی‌های مدنی می‌شود. ناآرامی‌های اجتماعی به عوامل مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و محیطی مربوط می‌شود. تنش‌های نژادی و قومی، کمبود مواد غذایی و افزایش قیمت مواد غذایی (Poursaid, 2009)، تغییرات قیمت‌های بین‌المللی کالاها (Arce & Sandler, 2003)، شوک‌های اقتصادی (Bergesen & Lizardo, 2004)، تغییرات آب و هوایی و شوک‌های ناشی از کاهش بارش باران و تغییرات جمعیتی (Bozorgmehr, 2019) از جمله این موارد به شمار می‌آیند. امروزه برخی از سازمان‌های اطلاعاتی از جمله سیا نیز در صدد پیش‌بینی ناآرامی‌های اجتماعی با بهره‌گیری از گردآوری و تحلیل اطلاعات بر آمده‌اند. نظر به اهمیت رسیدن به توان پیش‌بینی ناآرامی‌های اجتماعی، شبکه و نرم‌افزارسازی و استفاده از ظرفیت‌های شبکه‌های مجازی مانند توییت در دستور کار برخی مراکز و مؤسسات قرار گرفته است. پروژه جی.دی.ای.ال.تی یک دیگرام شبکه زمان واقعی و پایگاه داده‌ای از جامعه انسانی جهانی برای تحقیقات باز است که بر رسانه‌ها، انتشارات و اخبار شبکه‌ها در هر گوشه‌ای از هر کشور به بیش از ۱۰۰ زبان نظارت می‌کند. این پروژه با پیش‌پویش و نظارت بر مردم، مکان‌ها، سازمان‌ها، منابع، احساسات، نقل قول‌ها و حوادث رانندگی در عرصه جهانی در هر ثانیه از هر روز، شاکله‌ای برای محاسبه در وسعتی جهانی ایجاد کرده است (Bakhshaei Ardestani & Mir Lotfi, 2011). با توجه به اینکه تحقیقات اخیر نشان داده است که حدود ۷۵ درصد از تظاهرات قانونی، پیش از وقوع برنامه ریزی شده‌اند و در بسیاری از آن‌ها، شبکه‌های اجتماعی به ویژه توییت، ابزار برنامه ریزی و سازماندهی معترضین بوده است، بنابراین برخی برای پیش‌بینی ناآرامی‌ها، تحلیل این شبکه‌های اجتماعی را در دستور کار قرار داده‌اند (Sadeghizadeh, 2016). آن‌ها با طراحی الگوریتم‌هایی در صدد این اقدام بر می‌آیند. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که توییت می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند برای پیش‌بینی اعتراضات آینده با میانگین پیش‌بینی بیش از ۷۵ درصد مورد استفاده قرار گیرد (Salar Kasraei & Saideh Davari, 2014).

با افزایش دمای جهان و افزایش خشکسالی، آشوب‌های سیاسی، ناآرامی‌های اجتماعی و حتی خشونت، احتمالاً افزایش خواهند یافت. بر اساس یک مطالعه اخیر، خودکشی در میان کشاورزان هند با درجه دما افزایش یافته است، به گونه‌ای که با یک درجه افزایش دما بالاتر از دمای متوسط در یک روز، به طور متوسط حدود ۷۰ مورد خودکشی افزوده شده است. در سال ۲۰۰۸م، زمانی که افزایش دمای هوا و کاهش تولیدات کشاورزی، قیمت مواد غذایی را افزایش داد، کشورهایی از جمله مراکش و اندونزی با تحولات اجتماعی و سیاسی مواجه شدند. تصادفی نیست که درگیری‌ها در کنار افزایش دما افزایش می‌یابد. یک مطالعه در سال ۲۰۱۳ م نشان می‌دهد که در قبال هر تغییر انحراف معیار در شرایط آب و هوایی به واسطه دمای بیشتر، خشونت‌های بین فردی چهار درصد و درگیری‌های گروهی ۱۴ درصد افزایش می‌یابد. تغییرات دما و بارش به احتمال زیاد، قیمت مواد غذایی (برای مثال قیمت برنج از ۱۱ تا ۷۸ درصد و قیمت گندم از ۱۷ تا ۶۷ درصد در سناریوهای مختلف را تا سال ۲۰۵۰م افزایش می‌دهد، در عین حال، تغییرات آب و هوایی، چالشی جدی برای افزایش بهره‌وری جهت رفع نیازهای روزافزون جمعیت رو به رشد جهان است. شرایط نامناسب اقتصادی نیز از جمله علل بروز ناآرامی‌ها به شمار می‌روند؛ برای مثال بیکاری از جمله پیامدهای بحران‌های اقتصادی است که می‌تواند موجد ناآرامی‌های اجتماعی شود. در برخی موارد نیز تغییر نظام ارزشی و هنجارهای جامعه به دلایلی همچون گسست نسلی، تهاجم فرهنگی، جامعه‌پذیری عمیق، تسطیح فرهنگی در چارچوب فرآیند جهانی‌سازی و مباحثی از این دست، می‌تواند منجر به ظهور و بروز ناآرامی‌های اجتماعی گردد (Esposito, 2015).

اهمیت متغیرهای مؤثر در امنیتی نمودن ناآرامی‌های اجتماعی، پژوهشگران بسیاری را بر آن داشت تا با مطالعه موردی بحران‌های مختلف، میزان تأثیر گذاری این تعیین‌کننده‌ها را بیشتر مشخص نمایند. مطالعات گوناگون نشان می‌دهند که بحران‌های اجتماعی و سیاسی در صورت تداوم می‌توانند باعث شکل‌گیری تهدیدات وجودی در بخش‌ها و ابعاد مختلف یک جامعه مشخص شوند. اگر وجود چنین تهدیداتی

با تأييد بازيجران امنيتى ساز همراه گردد، زمينه براى تبديل يك بحران اجتماعى به امنيتى فراهم مى‌گردد. به طور كلى براى آنكه يك بحران اجتماعى يا سياسى به يك بحران امنيتى تبديل شود نياز است تا ويژگى‌هاى عمومى زير را كسب نمايد.

۱- سازمان‌ها و نهادهای امنيتى بحران را احساس کرده و بر آن برچسب امنيتى بزنند. ۲- تخصص و بروز رفتارهاى خشونت آميز تشديد مى‌گردد. ۳- روابط بازيجران مؤثر در بحران تغيير كیفى پيدا مى‌کند. ۴- گروه‌هاى مشخصى از جامعه و رسانه‌ها آن را بحران امنيتى بدانند. ۵- سازمان‌ها و نهادهای امنيتى انتظامى به عنوان يك بازيجر مؤثر در آن ظاهر شوند. ۶- موجب افزايش ترس و ناامنى در بين بازيجران و جامعه گردند. ۷- آينده به شدت غير قابل پيش بينى شده و نظام كنترلى رو به ضعف گذارد. ۸- انسجام اجتماعى تضعيف و جامعه به سمت قطبى شدن پيش برود. ۹- اعتماد در بين بازيجران به شدت کاهش يافته و در تعاملات خود بدترين فرضها را در نظر مى‌گيرند. ۱۰- در زندگى عادى و روزمره اخلال چشمگيرى مشاهده شود. ۱۱- در مديريت بحران، توسل به شيوه‌هاى خارج از عرف معمول سياسى مطرح شود. پى بردن به اين نکته، كه يك چالش و ناآرامى اجتماعى مشخص چه موقع واجد ويژگى‌هاى يازده گانه بالا مى‌گردد، به عوامل متعددى مانند نوع بحران، بازيجران مؤثر در بحران، ميزان جدى بودن تهديدات، منطقه و بافت جغرافيايى محل وقوع بحران، ميزان برخوردهاى خشونت آميز، روش‌هاى مديريت بحران، تعدد و تنوع مسائل چالش برانگيز، متغيرهاى ساختارى، و بالاخره سطح تلاطم محيط بستگى دارد. اين عوامل به تنهائى و در تركيب با يكدگر مى‌توانند در امنيتى شدن يك چالش اجتماعى نقش مهمى را ايفا نمايند.

چشم انداز اسناد بالادستى در امنيت سازى

سند چشم انداز بيست ساله کشور

در متن اصلى سند چشم انداز بيست ساله جمهورى اسلامى ايران به عنوان مهمترين و عالى‌ترين سمنند بالادستى و به منزله راهنما و سندی فرابخش براى تأمين امنيت پايدار در کشور (Amiri & Alifallah Nejad, 2016) بيان شده است: «برخوردارى از رفاه مادى به مفهوم تأمين نيازهاى متعارف خانوارها و ارتقاى سطح درآمد آن‌ها و ايجاد جامعه‌اى با اشتغال كامل و بدون بىكارى است. در چشم انداز بيست ساله، ايران كشورى برخوردار از سلامت، رفاه، امنيت غذايى، تأمين اجتماعى، فرصت‌هاى برابر، توزيع مناسب در آمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعيض و بهره مند از محيط زيست مطلوب است» (متن سند چشم انداز). بنا بر اين تحليل شيوه‌هاى امنيت سازى از ديده‌گاه سند چشم انداز نشان مى‌دهد ثبات، پايدارى و امنيت کشور ناشى از شكل گيرى ساختارهاى باثبات، مشروعيت سازى، رضايتمندى، توسعه و پيشرفت و توان سياست سازى است و در واقع مى‌توان توليد قدرت از طريق کاهش و رفع آسيب‌ها را مهم‌ترين سياست يا هدف امنيتى چشم انداز قلمداد کرد (Poursaid, 2014).

سياست‌هاى كلى نظام

سياست‌هاى كلى، چارچوبى براى قانون و اجراى آن توسط قواى حكومتى مشخص مى‌کند كه در حدود مفادشان الزام آورند؛ به اين معنا كه براساس مفاد اين سياست‌ها، قوا و نهادهای حكومتى موظف به گام برداشتن در جهت تحقق آن‌ها هستند (Enayat, 1993). سياست‌هاى كلى نظام ابلاغى از سوى مقام معظم رهبرى در محورهاى مختلفى دسته بندى شده است كه کنار هم ابعاد مختلف جمهورى اسلامى ايران را پوشش مى‌دهند. در اين مجال با توجه به موضوع مورد بحث، سياست‌هاى متناسب استخراج شده است.

امنيت اقتصادى

مقوله‌اى است كه هر چند با واسطه، در تأمين امنيت ملى نقشى عمده دارد؛ از اين رو توجه به سياست‌هاى امنيت را براى عرصه اقتصاد داخلى بسيار ضرورى است. موارد زير از جمله سياست‌هاى كلى نظام براى حصول امنيت اقتصادى است: حمايت از ايجاد ارزش افزوده و سرمايه گذارى و كارآفرينى از راه‌هاى قانونى و مشروع. ۲. هدف از امنيت سرمايه گذارى، ايجاد رفاه عمومى و رونق اقتصادى و زمينه سازى

برای عدالت اقتصادی و از بین بردن فقر در کشور است. وضع قوانین و مقررات مربوط به مالیات و امور دیگری که به آن هدف کمک می‌کند، وظیفه الزامی دولت و مجلس است. ۳. قوانین و سیاست‌های اجرایی و مقررات باید دارای سازگاری، ثبات، شفافیت و هماهنگی باشند. ۴. نظارت و رسیدگی و قضاوت درباره جرایم و مسائل اقتصادی باید دقیق، روشن و تخصصی باشد. ۵. شرایط فعالیت اقتصادی (دسترسی به اطلاعات، مشارکت آزادانه اشخاص در فعالیت‌های اقتصادی و برخورداری از امتیازات قانونی برای بخش‌های دولتی، تعاونی و خصوصی، در شرایط عادی باید یکسان و عادلانه باشد. سیاست‌های کلی اشتغال: علاوه بر این «ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با تأکید بر استفاده از توسعه فناوری و اقتصاد دانش بنیان و نسبت به تحولات آن‌ها در سطح ملی و جهانی» در سیاست‌های کلی این بخش، بی‌ارتباط با تأمین امنیت ملی نیست و می‌توان آن را در زمره اقدامات ایجابی برای تأمین امنیت ملی دانست (Hashemi Nasab, 2017; Hatami, 2017).

شورش و ناآرامی‌ها به عنوان چالش امنیتی برای حاکمیت دولت‌ها

امروزه در پرتو گسترش ارتباطات و به تبع آن آگاهی روزافزون افراد به حقوق خود و نیز به وجود آمدن نیازهای جدید که از قبل آن افراد و گروه‌ها سطح رفاه بالاتری را مطالبه می‌کنند، فضای جدیدی به وجود آمده که فشارهای روزافزونی را از طرف افراد و گروه‌ها و سازمان‌های مردمی مختلف بر دولت‌ها باعث شده است. از طرف دیگر تراکم فزاینده جمعیت کشورها، افزایش پیچیدگی بخش‌های سازمان یافته جامعه جهانی شدن اقتصادها، فشار بی‌امان نوآوری‌های فن‌آورانه و معارضة جویی خرده گروه‌هایی که خواهان خودمختاری بیشتری هستند، روشن می‌سازد که توانایی دولت‌ها کمتر از گذشته است و دستور کار دولت‌ها در حال افزایش؛ ولی آن‌ها فاقد صلاحیت، اراده و منابعی هستند که توانایی‌های خود را به همان میزان گسترش دهند.

این امر منجر به ضعف دولت‌ها در مدیریت اثربخش آن‌ها شده است. این وضعیت با این خصوصیات باعث می‌شود تا افراد، گروه‌ها و خرده گروه‌ها برای مطالبه حقوق مختلف خود، به خصوص در کشورهایی که هنوز این حقوق شناسایی نشده اند و یا از حمایت‌های لازم برخوردار نیستند از راه‌های دیگری از جمله شورش که منجر به ناآرامی‌های داخلی می‌شوند، اقدام کنند. شورش^۱ از جمله پدیده‌هایی است که بیشتر جوامع بشری همواره با آن مواجه بوده اند. به عبارت دقیق‌تر از دوران برده داری تاکنون، شورش و مقابله با آن از دغدغه‌های عمده حاکمان بوده است. این نوع از درگیری‌ها که در قلمرو یک و یا چند کشور واقع می‌شود نسبت به درگیری‌های مسلحانه از آستانه و شدت کمتری برخوردار می‌باشند و از آنجایی که دولت‌ها نحوه برخورد با چنین وضعیت‌هایی را در حوزه صلاحیت انحصاری خود می‌دانند در حقوق بین‌الملل مقررات بسیار اندکی در این خصوص یافت می‌شود. شورش و اغتشاشات شیوه‌ای برای تحریکات و جنبش‌های اجتماعی است. این امر، ابزاری اصلاح طلبانه و محدود کننده قدرت بی‌حد و حصر ماشین حکومتی به منظور عادلانه‌تر کردن آن است. می‌توان گفت شورش، ناامنی، ناآرامی، اغتشاش و مانند آن به مثابه رویکردی برای تاکتیکها و اشکال پیکار سیاسی، جهت برون رفت از وضعیت نامساعد موجود، وسیله‌ای برای جبران نارضایتیها و عاملی برای تسریع در اصلاحات را فراهم می‌سازد. به دلیل چنین نافرمانی‌ای دولت ناگزیر از بازبینی سیاست‌های خود میشود و برای همیشه در موقعیت‌هایی که فعالیت‌های دولتی بی‌عدالتی را در پی می‌آورد، گوش به زنگ و آگاه خواهد بود (Bozorgmehri, 2019).

^۱ از شورش تعاریف مختلفی ارائه شده است، با بهره گیری از مهم‌ترین عناصر مشترک این تعاریف، مناسب‌ترین تعریفی که می‌توان ارائه داد چنین است: شورش تلاش قهر آمیز و سازمان یافته عناصر ناراضی برای کسب امتیاز یا تغییر حکومت موجود با استفاده از منابع سیاسی و بهره برداری از جمعیت بومی است. با توجه به این تعریف پدیده شورش قبل از هر چیز تلاش برای تغییر حکومت و نظام سیاسی موجود است، ولی مواردی را نیز می‌توان یافت که هدف آن‌ها حفظ حکومت موجود است. مانند شورش طرفداران حکومت اندونزی در تیمور شرقی.

نباید این موضوع را از نظر دور داشت که امروزه حتى یک شورش ناموفق موجبات تضعیف حکومت را فراهم نموده، مانع دستیابی به سرمایه‌های بین‌المللی شده، باعث به خطر افتادن حاکمیت، منافع ملی و امنیتی دولت‌ها می‌شود. پرواضح است این وضعیت در مورد شورش‌های موفق تشدید خواهد شد. از این رو، حداقل پیامد شورش‌ها، اعمال فشار و تضعیف حکومت، ایجاد چالش‌های امنیتی و به خطر افتادن منافع حیاتی دولت‌ها و حداکثر نیز سرنگونی حکومت موجود و تغییر رژیم می‌باشد (Campos & Gassebner, 2009). چرا که نشأت گرفته از نارضایتی مردم، عدم مشارکت در تعیین سرنوشت خود، بی‌توجهی به مسائل رفاهی مردم بوده و حکومت مستقر پاسخ مناسبی به تقاضای گروه‌های مخالف ندارد. شورش‌ها و اغتشاشات پیش آمده در تونس، مصر، یمن، لیبی، بحرین، سوریه و موج‌ها و تقلیدهای مقطعی در انگلیس، اسپانیا و... نشان می‌دهد که این امر می‌تواند ناشی از حکمرانی نامطلوب دولت‌ها باشد، به نوعی می‌توان گفت که با حکمرانی مطلوب و حاکمیت قانون و تضمین حقوق بنیادین بشر از بروز بسیاری از این وضعیت‌ها جلوگیری نمود. شایان ذکر است شورش داخلی نه تنها صلح و امنیت داخلی را به هم می‌ریزد، بلکه می‌تواند صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر بیندازد، زیرا موضوعی نیست که بتوانیم آن را در قلمرو یک کشور محصور بدانیم چرا که اثرات آن به دلیل نظم نوین جامعه بین‌المللی به تمام بشریت سرایت می‌نماید، همچنین یک شورش و آشوب بصورت بالقوه می‌تواند به یک درگیری مسلحانه غیربین‌المللی و حتى فراتر از آن درگیری مسلحانه بین‌المللی بدل گردد. از این رو، خشونت‌های دولت‌ها در داخل در طول دهه‌های گذشته شاهد آن هستند نایستی به عنوان یک واقعیت غیرقابل حل مورد توجه قرار گیرند بلکه بایستی به عنوان مشکل سیستماتیک در نظر گرفته شود.

امروزه دیگر رهیافت دولت محور در پارادایم واقع‌گرایی پذیرفتنی نیست و نمی‌توان قدرت مطلق العنان برای دولت‌ها قایل شد، از این رو آزادی عمل دولت‌ها محدودتر، مضبوط و روشمندتر شده است. دولت با اختیارات مشخص موسوم به دولت قانونمند مبتنی بر حقوق و با کار ویژه‌های دقیق موسوم به دولت حداقل مطلوب تلقی می‌شود. در این فضا شهروند می‌تواند حقوق تضمین شده ملت مانند مالکیت، امنیت و مقاومت در برابر ستم به منظور قیام علیه حکومت جبار و خودکامه را از قدرت حاکم بخواهد و حکومت نیز باید به آن‌ها احترام بگذارد (Pirani, 2018). بر خلاف رهیافت دولت محور که بر پایه اصول محوری حاکمیت و مشروعیت مبتنی بر قدرت استوار است و هرگونه اقدامی را که مخالف نظم عمومی، منافع ملی و استقرار و استمرار حکومت میدانند سرکوب می‌کند. در پرتو تحولات بنیادین بین‌المللی و تأکید و تصریح بر ارزش‌های اخلاقی انسانی، رهیافت حقوق بشر جهانی و پارادایم جامعه مدنی جهانی به منصف ظهور می‌رسد که به موازات ظهور نیازهای جدید حیات بین‌المللی نظم، امنیت و ثبات را جایگزین قدرت عنان گسیخته حاکمیت‌های مستقل یکجانبه‌گرا می‌کند. در نتیجه به طور قابل ملاحظه‌ای در خصوص مسائلی که جامعه جهانی را احاطه کرده است، یک برداشت دولت محوری به تدریج به برداشت بشریت محوری تبدیل شده است.

مسئولیت دولت برای حفاظت از مردم چه اتباع کشور و چه دیگران به ویژه در وضعیت‌های اضطراری، به هنجار تثبیت شده بین‌المللی گام مهمی در راستای محدود شدن حاکمیت دولتی به نفع حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. پیشگیری و پاسخگویی مقامات دولتی در قبال جرائم نسل‌کشی، جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت یا تحریک موارد فوق در مخاصمات و آشوب‌های داخلی را می‌توان مهم‌ترین نکته مسئولیت حمایت دانست. برای نیل به پیشگیری از جرائم فوق‌الذکر می‌بایست حاکمیتی مسئول ایجاد شده و بر این مسأله تأکید شود که تعهدات حقوقی (عرفی و معاهده‌های دولت‌ها آن‌ها را به پیشگیری و مجازات این جرایم موظف می‌کند و مسئولیت دولت، از همین تعهدات ناشی می‌شود. از این رو حاکمیت مسئول پتانسیل شمول مسائلی نظیر احترام و رعایت موازین حقوق بنیادین بشردوستانه را در بر می‌گیرد. مقامات و مأموران دولتی که شورش‌ها و اغتشاشات داخلی را کنترل می‌نمایند، مسئولیت بزرگی در احترام به حق حیات، تمامیت و شأن و

منزلت اشخاص در گیر دارند. در عملیات‌ها برای حفظ یا اعاده نظم عمومی مشکلات زمانی به وجود می‌آیند که نیروهای مأمور یک چارچوب قانونی و اعتقادی برای اطمینان و تضمین بخشیدن به اینکه خطرات به حداقل برسند، ندارند و دولت مسئول کنترل اعمال آنهاست.

بیزاری و تنفر عمومی از خشونت و نفی و طرد دلایل و بهانه‌های مختلف تخلف از موازین حقوقی ناظر بر صیانت و کرامت بشری همچون حفظ نظم و امنیت و تأمین منافع ملی باعث توجه و پذیرش تعهدات و تکالیف قاطع‌تر برای دولت‌ها شده است دولت‌ها دیگر برای کنترل اجتماع و حفظ امنیت و نظم عمومی خود در مقابله با شورشیان نباید صرفاً به اصول نظام‌های ملی سیاسی تکیه کنند؛ بلکه قواعدی حقوقی وجود دارند که مستقل و فراتر از اراده دولت‌ها همچون اصولی فقهی ولایت‌غیر که عام و فراگیر بوده و مشمول مرور زمان نشده و لازمه حفظ حیات فردی و اجتماعی انسان‌ها هستند و در یک نظام سلسله مراتبی از قواعد حقوقی برای حفظ نظم حقوقی بین‌المللی، اعمال می‌شوند.

ریشه یابی تروریسم و شناخت عوامل و زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های تروریستی

برای ریشه یابی تروریسم و شناخت عوامل و زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های تروریستی مقالات و کتاب‌های فراوانی نوشته شده است، اما این موضوع همچنان بسیار پیچیده و مبهم به نظر می‌رسد؛ به طوری که بعد از سالها تلاش برای علت یابی و ریشه یابی آن، هنوز نمی‌توان علتی قاطع، مشخص و مورد توافق درباره آن بیان کرد. این در حالی است که ترور و خشونت با اتکا به آموزه‌های ایدئولوژیک همواره دولت‌های مختلف از شرق تا غرب را به چالش طلبیده و ملت‌های ضعیف را در کام خود کشانده است. با اوج‌گیری ظهور جریان‌های تروریستی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی، نظریات متعددی در باب شکل‌گیری این گروه‌ها مطرح شده است که هر چند به ظاهر بسیار پراکنده و غیر قابل انسجام هستند، اما اگر بخواهیم آن‌ها را بر اساس اهداف مورد تأکیدشان دسته بندی کنیم، از پنج رویکرد روانشناختی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی به ترتیب زیر می‌توانیم یاد کنیم.

رویکرد روانشناختی

از دیدگاه روانشناسی، چرایی پیوستن فرد به گروه‌های خشونت‌گرا و تروریستی به وضعیت فرد یا تصور او از آن وضعیت مربوط می‌شود. این دیدگاه از نظر فلسفی مبتنی بر نظریات زیگموند فروید است. از نظر فروید، رفتارهای انسان متأثر از غرایض انسانی است. فروید می‌گوید دو غریزه در انسان‌ها وجود دارد: ۱. غرایزی که خواهان صیانت نفس و وحدت زندگی اند که وی آن را «عشقی - شهوانی» می‌نامد و ۲. غرایزی که خواهان نابودی و مرگ هستند که فروید آن‌ها را «غریزه پرخاشگری» و «غریزه تخریب» نامیده است. این غرایز در درون هر موجود زنده‌ای فعال هستند و می‌کوشند او را به تدریج ویران و متلاشی کنند و حیات را به حالت بی‌جان بر گردانند. به همین دلیل، وی این غرایز را «غریزه مرگ» نامیده است. غریزه مرگ زمانی به صورت تخریب در می‌آید که به کمک عضوی خاص در مقابل شیء بیرونی مورد استفاده قرار گیرد. به عبارت دیگر، موجود زنده با از بین بردن بیگانه، از زندگی خود محافظت می‌کند (Einstein & Freud, 2013). نظریه دیگری که می‌توان رفتارهای خشونت‌گرا در روانشناسی تروریسم را با آن تبیین کرد، نظریه ناکامی پرخاشگری «تد رابرت گر» است. وی معتقد است محرومیت نسبی انسان‌ها عامل اصلی گرایش به سمت خشونت است. به نظر وی، گرایش به خشونت جمعی بستگی به آن دارد که جوامع تا چه میزان انتظارات برخاسته از اجتماع را درباره ابزار و اهداف کنش انسانی نادیده بگیرند. رابرت گر سه نوع محرومیت که باعث عدم تعادل می‌شوند را از هم جدا کرده است: ۱. محرومیت نزولی؛ که در آن انتظارات ارزشی گروه نسبتاً ثابت باقی می‌ماند، اما این تصور وجود دارد که توانایی ارزشی رو به کاهش است. ۲. محرومیت ناشی از بلند پروازی یا محرومیت آرزویی؛ که در آن توانایی‌ها نسبتاً ایستا باقی می‌مانند و انتظارات افزایش می‌یابند و تشدید می‌شوند. ۳. محرومیت پیش رونده؛ که همراه با افزایش شدید انتظارات و کاهش همزمان و شدید توانایی‌هاست. هر سه الگو به عنوان عوامل و عناصر زمینه ساز خشونت سیاسی مطرح شده‌اند (Gurr, 1970).

يکى ديگر از زمينه‌هاى فردى پرخاشگرى، «خودشيفتگى» است. اختلال شخصيت خودشيفته شامل بزرگ نمايى فراگير، تمايل شديد به توجه، احساس شايستگى، تمايل به بهره بردارى يا سوء استفاده از ديگران و نياز مفرط به تحسین و فقدان همدلى است. مانفرد فرينگرز نيز عامل خشونت را «احساس تنفر» مى‌داند. وى معتقد است که شرايط و قالب ذهنى، همزمان احساسات را محدود مى‌کند و مى‌تواند آن‌ها را به چيزى تبديل کند که منشأ تروريسم است (Pirani, 2018). نمود بارز غريزه مرگ به شکل ديگر کشى را مى‌توان در اعمال جنائت بار کشتار غيرنظاميان و افراد بى گناه توسط اعضاى داعش مشاهده کرد. خودکشى يکى ديگر از جلوه‌هاى غريزه مرگ فرويدى است که در قالب عمليات انتحارى داعش به خوبى بازتاب يافته است. غريزه زندگى در ميان اعضاى داعش را مى‌توان در قالب جهاد نکاح (ميل جنسى به عنوان جلوه‌اى از غريزه زندگى) و نيز شهادت و ميل به زندگى ابدى در دنياى باقى مشاهده کرد. نظريه خودشيفتگى در تحليل داعش را مى‌توان در قالب اعمالى چون برتر دانستن قرائت خود از اسلام، خروج از القاعده، عدم تحمل انتقاد، تحقير قربانيان، رد مراوده با غير مسلمانان و تکفير شيعيان مشاهده کرد. بر اين اساس، مى‌توان گفت که دليل اصلى گرايش به گروه‌هاى سلفى تکفيرى نه لزوماً انگيزه‌هاى مذهبى و بنيادگرایی مذهبى، بلکه شکل گيرى و درونى شدن «احساس اشغال شدگى» است. بر همين اساس، مى‌توان گفت که انگيزه عمليات انتحارى توسط سلفى‌هاى تکفيرى، وادار کردن قدرت‌هاى عمدتاً غربى و روسيه به خارج کردن نيروهاى خود از سرزمين‌هاى است که آن‌ها سرزمين مادري خود به شمار مى‌آورند (Poursaid, 2009, 2014). در واقع، عوامل روانشناختى، انگيزه اصلى رهبران و اعضاى عادى براى پيوستن به گروه‌هاى تروريستى مانند داعش است و مبنای توجيهات ذهنى آن‌ها را شکل مى‌دهد (Bozorgmehri, 2019). البته برخى اين سه ديدگاه در باب خشونت يعنى نظريه خشونت به حکم غريزه، خشونت به مثابه کين توى و خشونت به خاطر الزام به شريعت براى اقدامات وحشيانه گروه تروريستى داعش را صحيح و دقيق نمى‌دانند، بلکه معتقدند که هنر داعش، کاريست خردمندانانه صنعت خشم» است که با انگيزه توليد هراس، تکثير انقياد، توجيه کسادى و تدارک براى توسعه طلبى بيشتتر صورت مى‌پذيرد (Nasri, 2016). با اين حال، عوامل ذهنى و روان شناختى همواره يکى از زمينه‌هاى جدى و اساسى گرايش افراد به گروه‌هاى تروريستى بوده است.

رويكرد اجتماعى

اميل دورکهايم معتقد است که نظم جامعه عاملى اخلاقى است و نه سياسى يا اقتصادى؛ بنا بر اين حرکت اصلى جامعه ابتدائى به جامعه مدرن مبتنى بر وجدان جمعى است. در اين فاصله وضعيتى ايجاد مى‌شود که وى به آن «آنومى» مى‌گويد که اساسى‌ترين مفهوم جامعه شناسى دورکهايمى است. اين وضعيت ناشى از تقسيم کار غير عادى است که آگاهى و وجدان جمعى را از ميان مى‌برد و بى هنجارى ايجاد مى‌کند و اين فقدان همبستگى در جامعه پيچيده موجب کشمکش اجتماعى و سرگردانى فردى و منازعه براى قدرت و ثروت مى‌شود (Bashiriyeh, 1994).

جان گالتونگ، جامعه شناس سوئدى، با به کارگيرى مفهوم خشونت ساختارى در صدد تبیین دلایل گرايش به خشونت بوده است. منظور وى از خشونت ساختارى، فقدان عدالت يا نابرابرى اجتماعى بر مبنای مناسبات موجود ميان طبقات اجتماعى است. هانتينگتون نيز معتقد است که خشونت محصول تقابل تمدن‌ها و آراى بنيادى است. ايده اصلى وى اين است که هنگامى که گروه‌ها هويت‌هاى متفاوتى داشته و در حوزه‌هاى اساسى نظير دين و قوميت و ايدئولوژى با هم اختلاف دارند، زمينه بروز تروريسم فراهم مى‌شود. بر همين اساس، آرسه و سندلر معتقدند وقتى گروه‌هاى مختلف جمعيت با هويت‌هاى متفاوت، سياست‌هاى مغاير را دنبال مى‌کنند، همواره انگيزه براى توليد خشونت فراهم است (Arce & Sandler, 2003).

آمارتياسن، هويت‌هاى تکواره يعنى تقسيم بندى هويتى جهان بر اساس مذهب را عامل اصلى خشونت مى‌داند. در حقيقت، منبع اصلى تعارض بالقوه در جهان معاصر از ديدگاه وى اين فرض است که مردم را مى‌توان به طور منحصر به فرد بر اساس مذهب يا فرهنگ دسته

بندی کرد. اعتقاد ضمنی به قدرت فراگیر یک طبقه بندی منفرد (تک‌واره) می‌تواند جهان را به طور کامل به آتش بکشاند. جهان غالباً مجموعه‌ای از ادیان (یا تمدن‌ها یا فرهنگ‌ها) فرض می‌شود و هویت‌های دیگری که افراد دارند، مانند ارزش‌ها، طبقه، جنسیت، حرفه، زبان، علم، اخلاق و سیاست، نادیده گرفته می‌شوند و این بسیار ستیز انگیز خواهد بود (Sen, 2007). بر این اساس، نظام استعماری مستتر در نظام جهانی و تبعیض موجود در نظام‌های سیاسی غربی و دیکتاتوری حاکم بر نظام‌های سیاسی خاورمیانه باعث ایجاد بحران هویت و وضعیتی اعتراض گونه در افراد جوامع مختلف می‌شود. این افراد همگی به دنبال قهرمانی هستند تا زیر پرچم او انتقام خود را از نظام‌های سیاسی موجود بگیرند. بر این اساس، شکل‌گیری گروه‌های رادیکال و تروریستی همچون داعش پاسخ به نیاز انتقام جویی و استقلال عده زیادی در سراسر جهان است و به همین دلیل، تبلیغات خشونت آمیز این گروه در سطح جهان با استقبال گسترده‌ای مواجه شد.

با استناد به چنین شرایطی است که گفته می‌شود مقاومت در برابر امواج جهانی سازی موجبات ظهور و گسترش داعش در جغرافیای جهان اسلام را فراهم کرده است. در واقع، در سطح ملی، داعش در خط رهبری و بحران هویتی اهل سنت، با استفاده از احساسات مذهبی آنان، در جغرافیای دولت‌های فرومانده ظهور کرد و اقتدار این دولت‌ها را به چالش کشید (Zarean, 2014). همچنین، در چارچوب این رویکرد، شکل‌گیری طالبان و گروه‌های سلفی - تکفیری در افغانستان ناشی از پیوندهای ضعیف قومی و قبیله‌ای در این کشور تلقی می‌شود که باعث نقصان در جامعه افغانی و تبدیل و تحول هنجارها و ارزش‌ها و نظام‌های توجیهی شده است (Azin & Seifzadeh, 2017).

برخی معتقدند چرایی پیوستن افراد به گروه‌های تروریستی همچون داعش به دلیل داغ ننگ و بحران هویت ناشی از اسلام‌هراسی در غرب است و این افراد به منظور معنابخشی به خویشتن و رهایی از وضعیت اسفبار و حفظ ارزش‌های خود به این گروه‌ها می‌پیوندند (Karimi Malah & Garshasbi, 2017). برخی حتی زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های تروریستی را در مواجهه تمدنی می‌دانند و بر این اساس، معتقدند که پیدایش این گروه‌ها را نباید در عوامل سطح فردی جستجو کرد، بلکه باید در افق عوامل اجتماعی گسترده و عمیقی نظیر خیزش فرهنگی و تمدنی جهان اسلام، بیداری اسلامی و عملکرد تاریخی جهان غرب با آن دید (پارسانیا، ۱۳۸۳). بر این اساس، به نظر کسانی که زمینه‌های اجتماعی شکل‌گیری گروه‌های تروریستی را بررسی کرده‌اند، شکل‌گیری داعش را باید در چهار مفهوم آنومی، حاشیه‌ای شدن و بیگانگی اجتماعی، آشوب و شورش توضیح داد که سه مفهوم نخست، زمینه‌های شکل‌گیری این گروه و نظریه شورش، علت تداوم و ماهیت آن را روشن می‌کند (Poursaid, 2014).

رویکرد اقتصادی

برخی محققان گرایش به خشونت و ترور را محصول شرایط اقتصادی در یک کشور یا منطقه می‌دانند و عواملی همچون فقر و نابرابری داخل کشورها و نبود فرصت‌های اقتصادی را انگیزه‌ای برای گرایش به گروه‌های تروریستی می‌دانند. در این زمینه، دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف و گاه حتی متناقضی وجود دارد. تد رابرت گر، محرومیت نسبی اقتصادی، فقر و نابرابری را از عوامل گرایش به خشونت می‌داند (Gurr, 1970). سامارانایاک در پژوهشی که در سال ۱۹۹۹ در سریلانکا انجام داده، زمینه‌های موثر بر گرایش به خشونت را مربوط به عوامل اقتصادی همچون بیکاری جوانان و رشد کند اقتصادی و تورم دانسته است (Samaranayake, 1999). تیلور در پژوهش‌هایش به این نتیجه رسیده است که کشورهای با سطوح بالای توسعه، دارای سطوح پایینی از خشونت هستند (Taylor, 2002). بر اساس نظر حسن بلو، اگر شکاف در آمد و ثروت در جامعه‌ای بیش از حد شود، نا آرامی اجتماعی اجتناب ناپذیر است. اغلب فقر و بی عدالتی است که باعث می‌شود مردم به سوی خشونت و جرم ترغیب شوند و این وسیله‌ای برای انتقام گرفتن و رساندن پیام خود است، هر چند ممکن است زیر پرچم مذهبی پنهان شده باشند (Dekmejian, 2011).

اين در حالى است كه كروينگر و مالكووا معتقدند نه تنها بين شركت در فعاليت‌هاى خشونت آميز در حيطه فردى، با وضعيت بد اقتصادى با كيفيت پايين آموزش و پرورش رابطه معنادارى وجود ندارد، بلكه برعكس بين مشاركت در فعاليت‌هاى تروريستى و درآمد بيشتر و كيفيت آموزشى بهتر رابطه مثبت ديده مى‌شود (Krueger & Maleckova, 2003). به همين دليل، برخى معتقدند فقر، توسعه نيافتگى و وجود حكومت‌هاى خودكامه باعث شده تا مردم خاورميانه راه مشاركت در قدرت و پياده كردن اصول جهان شمول خود را در فعاليت‌هاى غير مسالمت آميز جستجو كنند. بر اين اساس، دليل گرايش به گروه‌هاى تروريستى، تنها اعتقادى نيست، بلكه ناشى از محروميت و فقر است (Sheikh, 2017). بررسى اين فرضيه حتى به صورت عملى در ارتباط با فقر و محروميت به عنوان ريشه گرايش جوانان تاجيك به داعش نيز مورد توجه قرار گرفته است (Damirjan, 2015). به عبارت ديگر، در اين رويکرد، اغلب نظريه پردازان معتقدند بين فقر و گرايش به سمت گروه‌هاى تروريستى رابطه مستقيم وجود دارد.

رويکرد فرهنگى

برخى انديشمندان مولفه‌هاى فرهنگى مانند برداشت‌هاى خاص از مذهب يا يك عامل تاريخى را در رشد و گسترش گروه‌هاى تروريستى تاثير گذار مى‌دانند. اصطلاح «تروريسم مذهبى» كه در حال حاضر در بحث‌هاى عمومى، رسانه‌هاى عمومى و به ويژه در حوزه‌هاى مطالعات تروريسم و روابط بين الملل رواج دارد، در قالب چنين رويكردى قابل بررسى است. به طور معمول، پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ از تروريسم مذهبى به عنوان خشونت به نام مذهب از سوي ستيزه جويان با انگيزه مذهبى و به عنوان توصيف كوتاهى براى آنچه به عنوان مقوله متمايزى از خشونت سياسى فرض شده، استفاده شده است (Gunning & Jackson, 2011). در تروريسم مذهبى، گروه‌هاى تروريستى داراى علايق مذهبى هستند و از ديده‌گامى كلّى گرايانه برخوردارند؛ بدين معنى كه دنيا را ميدان نبرد ميان خير و شر مى‌دانند و از واژگان كيهانى و ديالكتيكي از قبيل مؤمنين در مقابل كافران، نظم عليه هرج و مرج و عدالت عليه بى عدالتى استفاده مى‌كنند و سمبل‌هاى مذهبى را مبنائى جمع كردن مردم در اطراف خود قرار مى‌دهند (Kalantari & Fatemeh, 2014).

البته در اين زمينه نيز ديده‌گاه‌هاى متعددى وجود دارد. ويلسون معتقد است كه تقريباً تمام مذاهب اصلى جهان اعم از يهوديت، مسيحيت و اسلام، در اصل خود، بذر خشونت و ترور را دارند. بنا بر اين، تاريخ در هر حوزه‌اى پر از تضاد خون به نام خدا است (Kingsley, 2010). از طرف ديگر، رابرت پاپ در مورد علل فعاليت‌هاى انتحارى نتيجه گرفته كه چنين اقداماتى با شور و اشتياق مذهبى كور و مانور سياسى حساب شده انجام مى‌شود. بنا بر اين، پاپ بر اين موضوع تاكيد دارد كه انگيزه اصلى دفاع از سرزمين‌هاى ملي، سياسى و فرهنگى است. برخى نويسندگان، شكل گيرى گروه‌هاى سلفى - تكفيرى را مربوط به برداشت تاريخى از مذهب مى‌دانند و آن‌ها را در ذيل مفاهيمى مانند هجرت، جهاد، دعوت، خلافت اسلامى، بيعت، شهادت، امامت و آخرالزمان تعريف مى‌كنند (Nourbakhsh & Mahdizadeh, 2017). بر اين اساس، عبدالله المهاجر، يكي از معروف‌ترين نظريه پردازان معاصر گروه‌هاى سلفى - تكفيرى، با اشاره به اين حديث منسوب به پيامبر اكرم (ص) كه «با مشركان در يك جا زندگى نكنيد و با آن‌ها معاشرت نكنيد و اگر اين كار را بكنيد مانند ايشان محشور خواهيد شد»، لزوم تشكيل خلافت را وجود مشركان مى‌داند.

با اين اوصاف، علت تامه به وجود آمدن داعش به عنوان گروهى تروريستى در وجود نگرشى خاص و برداشتي ويژه از اسلام است كه به پشتوانه برداشت‌هاى فقهي و سنتى مجهز بوده و تاريخ را در اين پرتو تفسير مى‌كند و پايان تاريخ را مترادف با پيروزي خود و شكست اغيار مى‌داند (Sadeghizadeh, 2016). همچنين، بر اساس نظر برخى، آموزه‌هاى فرهنگى كه از دوران كودكى فراگرفته مى‌شوند، تعصبات مذهبى و اختلافات قومى و مذهبى كه حضوري ريشه‌اى و ديرينه در تاريخ كشورهاى خاورميانه و شمال آفريقا دارند، باعث شده تا زمينه براى بروز رفتارهاى افراطى و خشونت آميز در اين منطقه فراهم شود (Hashemi Nasab, 2017). در همين راستا، حميد عنايت معتقد است كه شكل

گیری گروه‌های سلفی - تکفیری را باید در حادثه مهم زوال خلافت که در پی فروپاشی امپراتوری عثمانی رخ داد، جستجو کرد. پس از زوال خلافت، متفکرانی مانند رشید رضا ایده احیای خلافت و بازگشت به سلف صالح را مطرح کردند و جمعیت اخوان المسلمین با این هدف توسط حسن البنا تأسیس شد و شاخه‌های آن در بسیاری از کشورهای اسلامی گسترش یافت. رشید رضا که از شاگردان محمد عبده بود، در طرح پیشنهادی خود برای احیای خلافت، مرکز خلافت را شهر موصل تعیین کرد و اجتهاد و قریشی بودن را از ویژگی‌های خلیفه برشمرد و شیوه تعیین خلیفه را نیز از طریق «اهل حل و عقد» و «مجلس الشوری» اعلام کرد (Enayat, 1993). در چارچوب این رویکرد، بختیار علی، زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های تروریستی با ماهیت سلفی - تکفیری را ناشی از تفکر رادیکال سید قطب می‌داند. وی معتقد است باید سید قطب را از دیگر نویسندگان اسلامی متمایز کرد؛ زیرا وی اسلام را از دین به یک ایدئولوژی انقلابی تبدیل کرده است (Ali, 2017). یکی دیگر از دیدگاه‌هایی که زیر مجموعه رویکرد فرهنگی قرار می‌گیرد و باید به آن اشاره کرد، دیدگاهی است که پیرامون شکل‌گیری این گروه‌ها و پدیده‌هایی مانند جهانی شدن» ارتباط برقرار می‌کند. منظور از جهانی شدن، فرایند گسترش ارتباطات بین جوامع است؛ به گونه‌ای که وقایع و تحولات یک گوشه از جهان به طور فزاینده‌ای بر مردم و جوامع دیگر سوی جهان تأثیر می‌گذارند. در واقع، انتقال اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط همزمان میان افراد در نقاط مختلف، عملاً فواصل زمانی را از میان برداشته و نظم طبیعی دوران قدیم یا چارچوب مکانیکی جهان صنعتی را به کلی دگرگون کرده است (Poursaid, 2009, 2014). البته به نظر می‌رسد بعد ایدئولوژیک جهانی شدن نسبت به رویه تکنولوژیک آن تعارض بیشتری با باورها و فرهنگ کشورهای جنوب دارد؛ زیرا غربی شدن سیاست، فرهنگ و اقتصاد، برخی ارزش‌ها و آموزه‌ها را با خود همراه دارد که عمدتاً در تعارض با باورها و ارزش‌های این جوامع است. در همین چارچوب، اندیشمندانی مانند ادوارد سعید معتقدند غرب با تکیه بر قدرت خود می‌کوشد استعمار فرهنگی را که در برگیرنده فرهنگ و ارزش‌های غربی است، بر دیگر بخش‌های جهان تحمیل کند (Nasri, 2016). بر همین اساس، کینگزلی در مقاله‌ای به ارائه بینش جایگزین در مورد ماهیت و انگیزه‌های حملات تروریستی در عصر مدرن می‌پردازد. وی می‌گوید جهانی شدن، شکاف بین فقرا و اغنیا را در دهکده جهانی ایجاد کرده است. به این ترتیب، مردم و ملل فقیر به شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرند. بدترین جنبه جهانی شدن، جهانی شدن فرهنگ است که بر اساس آن، افراد مانند «سنگ‌های چوبی» بدون ریشه، بدون تاریخ و هویت و به همان اندازه بی ارزش در نظم جهانی در نظر گرفته می‌شوند. در واکنش به وضعیت فوق، آن‌ها به خشونت به عنوان آخرین راه برای نقض حقوق خود متوسل می‌شوند. با این حال، برای مشروعیت بخشی به فعالیت‌های خشونت آمیز خود، از افسانه‌ها و نمادهای مذهبی به حاشیه رانده شده فرهنگی و اقتصادی شان در دسته‌های مذهبی استفاده می‌کنند (Kingsley, 2010). در این چارچوب، برخی حتی جهانی شدن یا گسترش سیستم ارتباطی در کنار افزایش خودآگاهی اجتماعی را عامل رشد گروه‌های تروریستی با ماهیت سلفی تکفیری در خاورمیانه می‌دانند؛ چون این فرایند باعث شکل‌گیری هویت‌های جدید ضدولتی در منطقه شده و این گروه‌ها با بهره‌گیری از این فرصت و تضعیف دولت‌ها سر بر آورده‌اند (Hatami, 2017).

رویکرد سیاسی

یکی از علل شناخته شده اختلاف‌ها و تعارض‌ها به ویژه تعارض‌های خشونت آمیز از جمله تروریسم سیاسی، دولت‌ها هستند. بر اساس نظر اسلاوی ژیک، سیستم، عامل خشونت است. کسانی در حین مبارزه کنش‌گرایانه مرتکب خشونت سیستمی می‌شوند که از آن بیزارند. علت نهایی خشونت، ترس از همسایه است و اساس این ترس را باید در خشونت موجود در گوهر خود زبان، یعنی همان وسیله غلبه بر خشونت مستقیم جست (Žižek, 2010). خشونت سیستمی اساس سرمایه داری است که به مراتب غریب‌تر از هر گونه خشونت اجتماعی - ایدئولوژیک مستقیم پیشاسرمایه داری است. وی معتقد است خشونت در همین رقص خودکار سرمایه داری نهفته است (Žižek, 2010). برخی از محققان ریشه تروریسم را مربوط به سیستم خاص سیاسی نظیر سیستم دموکراتیک یا مستبد می‌دانند و معتقدند هر چه شیوه‌های غیر خشونت آمیز

ابراز عقیده بیشتر باشد، تمایل به خشونت کاهش می‌یابد. برخی نیز معتقدند خطر تروریسم در کشوری که فاقد حقوق سیاسى است کاهش خواهد یافت، به این دلیل که دولت‌های محدودتر قادر خواهند بود پیام را از طریق رسانه‌ها کنترل کنند و از تشکیل گروه‌ها جلوگیری کنند. برخی حتی معتقدند یک دولت دموکراتیک به تروریست‌ها امکان می‌دهد که با استفاده سوء از آزادی بیان، پیام خود را پخش کنند. در همین چارچوب، کامپس و گاسبتر معتقدند ناپایداری‌های سیاسى داخلی، دلیل اصلی تروریسم بین‌المللى است (Campos & Gassebner, 2009). روتبرگ «شکست دولت» را علت اصلی تروریسم می‌داند و معتقد است دولت‌های متزلزل به عنوان پناهگاهی امن برای رشد سازمان‌های تروریستی هستند (Rotberg, 2002). بر اساس نظر چینار، علل ریشه‌ای تروریسم ناشی از سرخوردگی سیاسى است. به عبارت دیگر، تصمیم‌گیرندگان هر نظام سیاسى تعداد معینی از مردم را با تصمیمات خود ناراضی می‌کنند؛ که ممکن است به سرخوردگی سیاسى و سپس به خشونت سیاسى بینجامد که یکی از اشکال خشونت سیاسى، تروریسم است. بر این اساس، گفته می‌شود ارتباط مستقیمی میان سرخوردگی سیاسى و ماهیت رژیم‌های سیاسى وجود دارد (Çinar, 2009). بر اساس نظر کامپس، گاسپنر و روتنبرگ «بی‌ثباتی سیاسى» عامل اصلی تروریسم است. آن‌ها معتقدند ضعف دولت‌ها زمینه‌توسل به تروریسم را فراهم می‌آورد.

برخی نیز معتقدند که سیاست دولت‌ها و عوامل ایدئولوژیک باعث شکل‌گیری گروه‌های تروریستی می‌شوند. بر این اساس، گفته می‌شود تلاش دولت‌های خاورمیانه برای شکل دادن به موازنه قدرت جدید در برابر ایران باعث شکل‌گیری داعش شد. در واقع، چنین ادعا می‌شود که نیروهای اطلاعاتی آمریکا و انگلیس و پول کشورهای شورای همکاری خلیج فارس برای مقابله با قدرت شیعیان و افزایش نفوذ ایران باعث شکل‌گیری این گروه شد. همچنین، با اتکا به چنین رویکردی است که گفته می‌شود ترکیه به دلیل رقابت و مقابله با قدرت منطقه‌ای ایران و اسرائیل با هدف کاهش نفوذ ایران و جلوگیری از حمله احتمالی ایران و متحدانش (حماس و حزب الله) و سرگرم کردن افکار عمومی و انحراف توجهات از مسائل اعراب و اسرائیل، به حمایت از داعش پرداخته است (Basiri & Saldoogar, 2017). بر اساس نظر توماس هگهامر، زمینه‌های شکل‌گیری گروه‌های افراطی و سلفی - تکفیری به حمایت‌های عربستان سعودی و دولت‌های غربی به ویژه ایالات متحده آمریکا و موسسات خیریه در عربستان سعودی برمی‌گردد.

در پژوهش‌های جداگانه دیگری تودنهورفر (۱۳۹۴) روزنامه نگار آلمانی، ژان کلود و اگنس لیوالویس (۲۰۱۷)، عطوان (۱۳۹۵)، آذین و سیف زاده (۱۳۹۴) پیدایش گروه‌های تروریستی را محصول رقابت‌های سیاسى و عملکرد قدرت‌های جهانی در منطقه خاورمیانه می‌دانند و معتقدند که کشورهایی نظیر عربستان، قطر، اردن، آمریکا و برخی از دولت‌های اروپایی در این مسئله دخیل هستند. در چارچوب رویکرد سیاسى، از استبداد سیاسى حکومت‌ها و ضعف دموکراسی، ضعف نفوذ اجتماعى دولت و فرایند ملت‌سازی، تکثر قومى مذهبی و وجود کشورهای شکننده و فضاهاى فاقد حاکمیت نیز به عنوان عامل شکل‌گیری گروه‌های تروریستی یاد شده است (Atwan, 2016; Todenhofer, 2016). از سوی دیگر، ابوبکر ناجی، یکی از نظریه پردازان داعش، در کتاب «مدیریت توحش» که دکترین این گروه است، علت شکل‌گیری دولت اسلامى را مقاومت در برابر سیاست‌های استعماری می‌داند. بر همین اساس، وی در ابتدای کتاب به انتقاد از قرارداد سایکس-پیکو پرداخته است. مجموع عوامل و مؤلفه‌هایی که بر اساس رویکردهای مذکور به صورت مستقیم یا غیر مستقیم می‌توانند بر گرایش به گروه‌های تروریستی تأثیر داشته باشند، را در جدول زیر می‌توان به صورت خلاصه مشاهده کرد.

جدول ۱

عوامل و مولفه‌های گرایش به گروه‌های تروریستی

روان شناختی	اجتماعی	اقتصادی	فرهنگی	سیاسی
سرخوردگی	میزان همبستگی	فقر	برداشت تاریخی از مذهب	ماهیت نظام سیاسی
محرومیت نسبی	تبعیض ساختاری	نابرابری	کج اندیشی	رعایت حقوق سیاسی
خود شیفتگی	نابرابری اجتماعی	میزان درآمد	جهالت	میزان کنترل رسانه ها
احساس تنفر	بحران هویت	نرخ بیکاری	عصبیت‌های قومی و قبیله ای	میزان ثبات سیاسی
نا امیددی	حفظ ارزش‌های خود	نرخ رشد اقتصادی	اختلاف در استنباط دینی و فقهی	میزان نفوذ اجتماعی دولت
تربیت نادرست	بیگانگی اجتماعی	نرخ تورم	تعصبات مذهبی	فرآیند دولت - ملت سازی
کینه توزی	آشوب و شورش	سطح توسعه	تاثیر پذیری از فرهنگ جهانی	تکثر قومی - مذهبی
احساس حقارت	تضادهای اجتماعی	احساس محرومیت	هویت‌های جدید ضد دولتی	حمایت‌های خارجی
اقتدار گرایی	آموزش و تفکر	در حاشیه بودن	توهم توطئه	سیاست‌های استعماری

نتیجه‌گیری

بررسی ناآرامی‌های اخیر نشان می‌دهد که گروه‌ها و افراد گوناگون با خواسته‌ها، اهداف و انگیزه‌ها، روش و منش‌های متفاوت در این اعتراضات شرکت داشتند. طیفی از اقتصاد زدگان، عدالت طلبان، نوگرایان، هیجان زدگان در قالب معترضین و بخش کوچکی از گروه‌های سلطنت طلب، منافقین، غرب زدگان و... در قالب معاندین حضور داشتند. نکته قابل توجه تفاوت میان نقطه شروع و نقطه اوج حرکت است، به گونه‌ای که مطالبات اقتصادی به عنوان نقطه شروع حرکت در مدت کوتاهی به اهداف براندازی نزدیک شد. تشریح بیشتر مطلب نشان می‌دهد استارت اولیه از سوی اقتصاد زدگان کلید می‌خورد و شعارها و خواسته‌ها جنبه اقتصادی دارد و شعارها، گرانی و معیشت را هدف قرار داده است، خشونت در این مرحله همچنان بالقوه است. با پیوستن عدالت طلبان به جمع معترضین بار جمعیت و خواسته‌ها متراکم‌تر شده و فساد و اختلاس جای خود را در شعارها باز می‌کند و حرکات در آستانه خشونت و برخی نقاط ناآرام شکل می‌گیرد. حضور پلیس ضد شورش و سعی در متفرق ساختن جمعیت در کنار مقاومت جمعیت، اشتیاق پیوستن هیجان زدگان را افزایش می‌دهد. با ورود این گروه خشونت‌های اعتراضی و کف و سوت به صحنه اضافه می‌گردد. طبقه نوگرا که فرصت بیان خواسته‌هایش را فراهم می‌بیند، به جمعیت می‌پیوندد و از این جا شعارهایی در مخالفت با برخی شخصیت‌ها و سیاست‌های دولتی به گوش می‌رسد. معاندین که از ابتدا در میان جمعیت حضور داشته و از ارتباط و سازماندهی تشکیلاتی برخوردار بوده، با استفاده ابزاری از جمعیت و مصادره به مطلوب نمودن حرکت، آن را به سمت عناد، کشتار و حمله هدایت می‌کند و شعارهای ساختار شکنانه را وارد بازی می‌کند. هر چند هوشیاری مردم و جدا شدن از صف معاندان تب حرکت را فرو نشاند، اما نشان داد که بی توجهی و کاهلی در تحقق مطالبات بخش‌های مختلف جامعه، به سرعت زمینه فعالیت و موج سواری را برای گروه‌های معاند فراهم می‌آورد و می‌تواند بحران‌های جدی را برای نظام به دنبال داشته باشد.

آنچه در مقابله با تروریسم اهمیت فوق العاده دارد توان نظامی یا تحرکات مسلحانه آنان نیست، چرا که بدون شک توان و قدرت نظامی آن‌ها به مراتب از دولت حاکم کمتر است، آن‌ها به هیچ روی بر قدرت نظامی خود تکیه ندارند بلکه تکیه آن‌ها استفاده از توان فکری و مدیریتی خود در استفاده از نیروی اراده مردم است استراتژی تروریسم به امید برانگیختن اراده مردمی در جهت دستیابی به هدف و رسیدن به قدرت هستند. بنابراین نکته مهم و اساسی در مقابله با تهدیدات امنیتی گروه‌های تروریستی باید براساس همین محور طراحی گردد. باید توان فکری مردم در مقابله با تحرکات تروریستی را تقویت نمود. گفته شد تروریسم یک استراتژی است، استراتژیی که مبتنی بر سه اصل و

مرحله ست، بنا بر این، هدف تروریست‌ها ایجاد خشونت صرف و یا انجام یک اقدام نظامی نیست، بلکه در مرحله اول، هدف ایجاد ترس و وحشت در میان مردم است و سپس در مرحله بعد منتظر پاسخ اشتباه دولت به این اقدام می‌نشینند هدف در این مرحله به قضاوت کشیدن ذهن و فکر توده‌های مردم است سپس در مرحله سوم) سعی در انتقال مشروعیت از نظام حاکم به تروریست‌ها در دستور کار قرار می‌گیرد. همه استراتژی تروریسم همین است به چالش کشیدن مشروعیت نظام حاکم. گفته شد، تروریست‌ها سعی می‌کنند فضای سیاسی از شکل مبارزه با تروریسم خارج شده و شکل مبارزه با فقدان آزادی‌های اجتماعی و حقوق سیاسی به خود گیرد. و در این فضا این تفسیر و برداشت عموم مردم است که نهایت نبرد را روشن می‌کند. و بدیهی است در این میان آن طرفی بازنده است که در ذهن و قضاوت مردم از حدود و ثغور خود عدول و یا به حق مردم و جامعه تجاوز کرده است. بنا بر این استراتژی تروریستی یک پارادوکس واقعی است که هم می‌تواند نابودی و پیروزی را برای تروریست‌ها و هم برای نظام حاکم فراهم نماید. گفته شد استراتژی تروریستی به دنبال ایجاد یک جنبش عمومی کامل در مقابل نظام حاکم است، جنبشی که به اندازه‌ای گسترده باشد که بتواند دولت را تسلیم خواسته‌های شورشیان کند. آن‌ها معتقدند همه نظام‌های سیاسی یک توان و ظرفیت روانی مشخص (نقطه شکست روانی دارند که با ایجاد جنگ روانی مبتنی بر خشونت و افزایش تدریجی آن تا سر حد توان و ظرفیت نظام سیاسی می‌توان آن را در هم شکست. و در این میان سطح مشروعیت نظام‌های سیاسی نقش اساسی در پایداری و افزایش سطح آستانه تحمل آن‌ها در مقابل تحركات خشونت بار سیاسی دارد. اگر یک نظام سیاسی دارای مشروعیت پایدار و مبتنی بر اصول باشد به این معنی که موفق به ایجاد فضای اعتماد میان خود و مردم شود، اعتمادی بر مبنا و براساس حقوق تعریف شده هر یک از طرفین، قادر خواهد بود. بر نیروی اراده مردم و حمایت آن‌ها تکیه کند، نظام سیاسی باید بداند که فقط مردم قادر هستند با پیامدهای روان شناختی تروریسم مقابله، بر آن فائق آیند و شرایط خود را با آن منطبق سازند. شرط این مقاومت داشتن انگیزه کافی است، و انگیزه نیز ناشی از رعایت حقوق آنان از جانب نظام حاکم است. گفته شد شرایط هر گروه تروریستی با توجه به شرایط مکانی و زمانی جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کند، استراتژی خود را تبیین می‌کند در نتیجه برای مبارزه با تحركات تروریستی نیز نمی‌توان یک حکم کلی صادر کرد لذا بایستی مبتنی بر شناخت گروه تروریستی خاص، شناخت اهداف، برنامه‌ها، اجزاء و شرایط همان گروه، به تدوین راهکارهای مقابله با تحركات تروریستی پرداخت. از طرفی تحركات تروریستی یک موضوع اساسا سیاسی هستند و نباید و نمی‌توان آن را به مسائل دیگر تقلیل داد گفته شد مبارزه با تحركات تروریستی ابتدانا نیاز به ایجاد نوعی ادبیات ضد تروریستی در جامعه دارد. ارائه و در اختیار قرار دادن اطلاعات مربوط به گروه‌های تروریستی، به مردم، سیاستمداران، نخبگان آکادمیک و تحلیل گران مسائل سیاسی - اجتماعی لازم و حیاتی است. باید مفهوم، تعریف و بطور کلی ادبیات تروریسم را در جامعه یکسان و هم شکل نمود و درک و شناخت یکسان و همسانی را در جامعه بوجود آورد. نکته آخر اینکه در مقابله با تحركات تروریستی نظام حاکم باید میان امنیت خود که مبتنی بر حفظ و بقاء است و امنیت مردم که مبتنی بر تقاضاهای عمومی است یک نقطه تعادل یا موازنه ایجاد کند، نقطه‌ای که حدود حریم هر یک به خوبی با مرز قانون و مبتنی بر فاکتورهایی شش گانه توسعه سیاسی تعریف شده باشد. در این مقاله، دیدگاه‌های مختلف درباره عوامل و زمینه‌های گرایش افراد و جوامع به گروه‌های تروریستی مورد بررسی قرار گرفت. با وجود پراکندگی این دیدگاه‌ها و تناقضاتی که گاه حتی در بین قائلین به یک عامل اثرگذار در این زمینه وجود دارد، مجموع عوامل و زمینه‌های اثرگذار بر گرایش به گروه‌های تروریستی را در قالب پنج رویکرد روان شناختی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی دسته بندی کرده و کوشیدیم برای هر رویکرد شاخص‌های جزئی و دقیق‌تری مشخص کنیم که می‌تواند در درک موضوع و به ویژه سنجش گرایش افراد به گروه‌های تروریستی مفید واقع شود. گفته شد که هیچ یک از این رویکردها از نظر تئوریک جامع و مانع نیستند و به تنهایی توان پاسخ گویی به چرایی و چگونگی گرایش افراد و جوامع به گروه‌های تروریستی را ندارند. بنا بر این، برای درک بهتر و شناخت کافی از عوامل و زمینه‌های شکل گیری

این گروه‌ها با نگاه بین رشته‌ای و تلفیقی کوشیده شد به چارچوبی مرکب از همه رویکردها دست یابیم که نه تنها در بر گیرنده همه آن‌ها باشد، بلکه همه عوامل و زمینه‌های سطوح فردی، ملی و فراملی را نیز شامل شود.

بر اساس این چارچوب، در سطح فردی، عوامل و زمینه‌های شخصیتی، ذهنی و عقیدتی کنشگران در گرایش به گروه‌های تروریستی موثر است. منظور از سطح ملی، محیط داخلی یک کشور است که به دو بخش حکومتی و غیر حکومتی تقسیم می‌شود و هر کدام به نوبه خود تاثیر مستقیمی بر شکل گیری گروه‌های تروریستی دارند و در نهایت سطح فراملی نیز به رقابت‌های ایدئولوژیک و منافع اقتصادی و بازی‌های سیاسی دولت‌ها اشاره دارد که در دو بخش منطقه‌ای و بین المللی قابل بررسی است. در مجموع، این چارچوب سعی کرده است با در نظر داشتن رویکرد تلفیقی تطبیقی، پاسخ دقیق‌تر و جامع‌تری را به عوامل و زمینه‌های گرایش افراد و جوامع به گروه‌های تروریستی بدهد و ضعف و تناقض دیدگاه‌های پراکنده موجود در این زمینه را تا حدی کاهش دهد. سنجش میزان گرایش به گروه‌های تروریستی بر اساس این چارچوب در مناطق مختلف یک جامعه یا جوامع مختلف می‌تواند باعث محک خوردن اعتبار تجربی این الگو و اصلاح و تکمیل آن توسط دیگر محققان شود.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ali, B. (2017). *ISIS, Eastern violence, and the critique of fascist reason Transl. - S. Mohammadi*. Tehran: Markaz Publishing.
- Amiri, A., & Alifallah Nejad, M. (2016). Geoculture, Salafism, and geopolitics in Iran. *Journal of Political Research*, 3(5).
- Arce, D. G., & Sandler, T. (2003). An Evolutionary Game Approach to Fundamentalism and Conflict. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 159.
- Atwan, A. B. (2016). *The birth of the devil: The factors behind the emergence of the Islamic State of Iraq and Syria Transl. - F. Najm al-Din*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing.

- Azin, A., & Seifzadeh, A. (2017). Examining the social and political contexts of the emergence of ISIS in the Middle East. *Foreign Policy Quarterly*, 29(4).
- Bakhshaei Ardestani, A., & Mir Lotfi, P. R. (2011). The role of political socialization in the formation of Talibanism in Afghanistan. *Scientific Research Quarterly of Political Science and International Relations*, 4(14), 29-59.
- Bashiriyeh, H. (1994). *Mobilization and political revolution*. Tehran: University of Tehran.
- Basiri, M. A., & Saldoorgar, E. (2017). Investigating the causes and factors leading to the formation of ISIS. *Political Journal of the Faculty of Law and Political Science*, 7(3).
- Bergesen, A. J., & Lizardo, O. (2004). *International Terrorism and the World System*. American Sociological Association, New York. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2004.00203.x>
- Bozorgmehri, M. (2019). A Study on Motivations and Objectives of Leaders and Simple Fighters in ISIS: Difference or Similarity. *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, 8(31).
- Campos, N. F., & Gassebner, M. (2009). *International Terrorism, Political Instability and the Escalation Effect*. KOF Working Paper No. 220. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1369807>
- Çınar, B. (2009). *The Root Causes of Terrorism*. ME TU Studies in Development.
- Damirjan, K. (2015). The reasons for Tajik youth's attraction to ISIS from the perspective of an American newspaper. *Iranian Voice News Agency via The Washington Post*.
- Dekmejian, R. H. (2011). *Islamic movements in contemporary Islam: A study of fundamentalism Transl. - H. Ahmadi*. Tehran: Kayhan.
- Einstein, A., & Freud, S. (2013). *Why war? A psychological examination of the phenomenon of war Transl. - K. Naghd*. Tehran: Roshan Book Publishing.
- Enayat, H. (1993). *A journey through Arab political thought*. Tehran: Amir Kabir.
- Esposito, J. L. (2015). *Islam and Political Violence* (Vol. 6). <https://doi.org/10.3390/rel6031067>
- Gunning, J., & Jackson, R. (2011). What's So Religious about Religious Terrorism? *Critical Studies on Terrorism*, 4(3). <https://doi.org/10.1080/17539153.2011.623405>
- Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Hashemi Nasab, S. (2017). New terrorism and the paradigm of cultural struggle. *Regional Studies*(8).
- Hatami, M. R. (2017). The emergence of ISIS in the context of globalization. *International Relations Research Quarterly*, 8(30).
- Kalantari, K., & Fatemeh, N. (2014). Religious terrorism in cyberspace and strategies to counter it. First Conference on Cyberspace and Cultural Developments,
- Karimi Malah, A., & Garshasbi, R. (2017). Investigating the reasons why foreign fighters join ISIS. *Quarterly Journal of Political Research in the Islamic World*, 5(1).
- Kingsley, O. (2010). *Religion and Terrorism: A Socio-Historical Reconsideration* (Vol. 2).
- Krueger, A. B., & Maleckova, J. (2003). Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection? *The Journal of Economic Perspectives*, 17(4). <https://doi.org/10.3386/w9074>
- Nasri, Q. (2016). *Violence in ISIS doctrine: A critique of the theory and a proposal for a new theory*.
- Nourbakhsh, Y., & Mahdizadeh, M. (2017). The ideology of the ISIS movement and the historical-social reasons for its attraction. *Scientific-Research Journal of Sociological Studies*, 22(2).
- Pirani, S. (2018). Political psychology of violence: An analysis of ISIS-directed violence. *Strategic Studies Research Institute*.
- Poursaid, F. (2009). The transformation of terrorism in international relations. *Strategic Studies Quarterly*, 12(4).
- Poursaid, F. (2014). The causes of attraction to suicide terrorism. *Monthly Report*.
- Rotberg, R. I. (2002). The New Nature of Nation-State Failure. *The Washington Quarterly*, 25(3), 85-96. <https://doi.org/10.1162/01636600260046253>
- Sadeghizadeh, S. (2016). *The jurisprudential foundations of ISIS violence: The real ISIS and the truth of ISIS*.
- Salar Kasraei, M., & Saideh Davari, M. (2014). The emergence of ISIS in the Middle East: A sociological analysis. *Foreign Relations Quarterly*, 7(1).
- Samaranayake, G. (1999). Patterns of Political Violence and Response of the Government in Sri Lanka 1971-1996. *Terrorism and Political Violence*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/09546559908427497>
- Sen, A. (2007). *Identity and Violence: The Illusion of Destiny*. London: Penguin Books.
- Sheikh, A. (2017). The reason for attraction to ISIS is not ideological; it is deprivation and poverty.
- Taylor, B. J. (2002). *Opportunity and Discontent: An Analysis of Mass Political Violence Throughout the World from 1975 to 1994*. Chicago, Illinois.
- Todenhofer, J. (2016). *Ten days with ISIS Transl. - A. Abdollahi & Z. Moein Al-Dini*. Tehran: Backpack Book Publishing.
- Zarean, A. (2014). The contexts of the emergence and spread of ISIS in the security environment of West Asia. *Security Horizons Quarterly*, 7(23).
- Žižek, S. (2010). *Violence: Five reflections Transl. - A. Paknahad*. Tehran: Ney Publishing.